

Ентоні Гідденс

**Майбутнє європейської
соціальної моделі**

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО “ЗАПОВІТ”
2006

ББК 66.3(4УКР)

У45

У45 Майбутнє європейської соціальної моделі / Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі. Ентоні Гідденс. – К.: Заповіт, 2006. – 56 с.

ISBN 966-7272-59-2

Редакційна колегія: Андрійко В.І.
Гнатюк Л.П.
Євдоченко О.О.

Переклад з німецької Роліка А.В.

Цією статтею Ентоні Гідденса Фонд ім.Фрідріха Еберта продовжує серію публікацій, що пропонують українському читачеві різні погляди відомих фахівців щодо майбутнього європейської соціальної моделі.

Ентоні Гідденс – до 2003 року директор лондонської Школи економіки та політичних наук, член Ради Королівського коледжу в Кембріджі. З 2004 року — член Верхньої палати британського парламенту. Автор багатьох книг, серед яких “Третій шлях” (1998) та “Новий егалітаризм” (2005).

ISBN 966-7272-59-2

© Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі, 2006

Зміст

Вступне слово	4
Майбутнє європейської соціальної моделі	6
Минуле і майбутнє	8
Європейські варіації	13
Політичні суперечки.....	17
Лісабон і після нього.....	19
Уроки, які необхідно засвоїти	23
Принципи спільного оновлення	34
Стурбованість громадян, чесна і нечесна конкуренція	42
Аутсорсинг.....	46
Теорія і практика.....	50
Підсумок: найкращий з усіх світів?	53
Бібліографія	54

Вступне слово

У пропонованому виданні, яке є другим випуском нашої серії публікацій „Діалог: соціальна Європа”, один із найвизначніших соціологів світу розглядає можливі сценарії майбутнього європейської соціальної моделі.

З одного боку, Ентоні Гідденс підкреслює, що європейську соціальну модель часто-густо визнають чи не найважливішою ознакою особливої властивості, притаманної європейським суспільствам. З іншого ж боку – і це перегукується з проблематикою першого випуску цієї серії – Е. Гідденс також відзначає, що палітра змістового наповнення цього поняття на сьогодні є вкрай широкою.

Можливість відкритого обговорення даної теми, до якого мають бути активно залучені не лише науковці, а й представники політичних кіл, профспілкові діячі, роботодавці та інші представники громадянського суспільства, для мене є ще однією важливою європейською рисою, що визначає економічний та соціальний розвиток в умовах демократичного суспільства. Залучення України та її державних і суспільних діячів до цього діалогу на шляху до європейської інтеграції є центральною метою фонду ім. Фрідріха Еберта. Стаття Ентоні Гідденса – значний внесок у цей діалог, і деякі з викладених ним роздумів, наприклад, дискусія щодо європейської директиви з лібералізації послуг, розглядаються в доволі суперечливій перспективі.

Конструктивно, зацікавлено та чесно донести змістові суперечності до своїх політичних друзів – знак якості сучасного суспільства, який може сприяти сталому зростанню добробуту. Тому в цій серії ми надамо слово

іншим фахівцям з питань соціального розвитку в Європі і сподіватимемося досягти завдяки цьому поживлення дебатів також і в Україні. Зараз перед Україною постає питання – до якої соціальної моделі вона прямує, як і в який спосіб регулюватиме тонкощі цього процесу і як пов'язує його зі своїм наближенням до сучасних європейських стандартів. У будь-якому разі роботодавці, профспілкові діячі та держава мають у цьому питанні ступити на шлях ґрунтового діалогу, який не обмежуватиметься інтересами сьогодення.

Київ, листопад 2006 року

Штефан Хробот
Фонд ім. Фрідріха Еберта
Регіональне представництво в Україні та Білорусі

Майбутнє європейської соціальної моделі

Європейську соціальну систему часто розглядають як діамант у короні – можливо, як найважливішу ознаку особливої якості європейських суспільств. У травні 2003 року Юрген Габермас і Жак Деріда, найвизначніші інтелектуали цього континенту, написали відкритого листа, у якому йшлося про майбутнє Європи після війни в Іраку. Провідну роль у ньому повинні відігравати “гарантії соціальної безпеки з боку держави загального добробуту”, “довіра європейців до цивілізованої влади держави”, а також спроможність держави “коригувати збої в роботі ринку” (Habermas/Derrida 2005). Переважна більшість інших спостерігачів погодилась би з цими твердженнями, у всякому разі ті з них, хто підтримує проект Європейського Союзу. ”Європейська соціальна модель” (ЕСМ) стала фундаментальною складовою частиною того, що сьогодні відстоює Європа.

Якщо в пошукову систему інтернету “Google” ввести запит “ЕСМ”, то отримаємо 11 200 000 посилань. Надзвичайна поширеність цього поняття відбиває той факт, що європейська соціальна модель, як і багато чого іншого в контексті Європейського Союзу, є суперечливою за самою своєю суттю. Ідея дуже важлива, але коли ми спробуємо описати її точніше, то складеться враження, що вона знову і знову вислизає від нас. Окрім того, виявляється, що багатьом неєвропейським країнам властиве те, що називають специфічно європейським.

Необхідно вказати на те, що європейська соціальна модель не є ані виключно європейською, ні повністю соціальною і до того ж це ніяка не модель (Diamantopoulou 2003). Якщо європейська соціальна модель передбачає наявність ефективних державних соціальних інститутів і обмеження нерівності, то виявляється, що окремі неєвропейські промислові країни є більш європейськими, ніж деякі держави в самій Європі. Наприклад, Австралія і Канада в цьому плані випереджають Португалію та Грецію, не кажучи вже про більшість нових членів Європейського Союзу, які нещодавно увійшли до його складу. І виключно соціальною європейська соціальна модель не є тому, що вона – незалежно від дефініцій – фундаментальним чином залежить від економічного добробуту та перерозподілу доходів. Вона не є цілісною моделлю, тому що між європейськими країнами існують великі розбіжності в соціальних системах, рівнях соціального розшарування та деяких інших сферах.

Саме з цих причин й існують різні дефініції європейської соціальної моделі. Проте всіх їх поєднує посилення на соціальну державу. Наприклад, Даніел Воген-Вайтхед наводить у своєму визначенні не менш ніж 15 складників європейської соціальної моделі (Vaughan-Whitehead 2003). Виходячи з цього, ми, мабуть, повинні зробити висновок, що європейська соціальна модель не є цілісною програмою. Здебільшого йдеться про суміш цінностей, досягнень і сподівань, які по-різному виражаються в окремих європейських країнах залежно від їхньої форми та ступеня їх реалізації. Мій власний перелік критеріїв європейської соціальної моделі має такий вигляд:

- розвинута і здатна до ефективного регулювання, яке вимірюється питомою вагою податків у валовому національному продукті, держава;
- міцна соціальна система, яка значною мірою забезпечує ефективний захист усім громадянам, проте найбільше – найуразливішим верствам суспільства;
- обмеження або стримування розвитку економічних та інших форм нерівності;
- ключову роль у збереженні цих інституцій відіграють так звані соціальні партнери, тобто профспілки та інші організації, які представляють права найманих працівників;
- кожен з наведених тут критеріїв європейської соціальної моделі повинен сприяти зростанню добробуту та створенню нових робочих місць.

В основі європейської соціальної моделі лежить велика кількість постулатів: ризики повинні розподілятися між усіма членами суспільства; нерівність, яка загрожує соціальній солідарності, необхідно подолати; найслабші мають бути захищені шляхом активної соціальної інтервенції; у промисловості повинна культивуватися культура консультації (замість конфронтацій); нарешті, потрібно забезпечити широкий обсяг соціальних та економічних громадянських прав для всього населення.

Минуле і майбутнє

Сьогодні як прибічники, так і супротивники Європейського Союзу однак в тому, що європейська соціальна модель зазнає значного тиску і навіть перебуває під загрозою краху. Проте спробуймо розібратися з цією ситуацією

в усіх її взаємозв'язках. Дехто розглядає шістдесяті і сімдесяті роки минулого століття як “золотий час” держави загального добробуту: темпи економічного зростання тоді були високими, а рівень безробіття – низьким. За їхніми словами, соціальний захист існував для всіх, і громадяни загалом почувалися набагато впевненіше, ніж тепер. На їхню думку, на європейську соціальну модель вплинули зовнішні сили, передусім представники лібералізації, поступово ослабили її і частково навіть зруйнували.

Дійсність насправді складніша. У таких країнах-членах ЄС, як Іспанія, Португалія, Греція, а також у більшості нових держав, що пізніше вступили до ЄС, взагалі не було ніякого “золотого часу”, тому що заходи для розвитку держави загального добробуту були в них слабкими і недостатніми. Та навіть і в країнах з розвинутими системами добробуту протягом “золотого часу” насправді далеко не все було золотим. Для цієї епохи характерним було масове виробництво та бюрократична ієрархія, стиль менеджменту часто був автократичним, а багато робітників змушені були працювати на конвеєрі. Лише деякі жінки з власної ініціативи могли знайти бажану для себе роботу. Тільки незначна кількість молодих людей закінчувала гімназії чи вищі навчальні заклади. Рівень тодішньої системи охорони здоров'я був нижчим за нинішній. Робітників старшого віку витіснили з робочого процесу шляхом жорсткого регулювання пенсійного віку. Держава поводитися з населенням швидше як з пасивними підданими, ніж з активними громадянами. Деякі зі змін у системах добробуту за останні 30 років якраз і мали на меті подолання цих недоліків. Отож вони були одночасно і прогресивними, і необхідними.

Звичайно ж, світ дуже змінився після закінчення “золотого часу”. Європейська соціальна модель та й сам Європейський Союз певною мірою були супутнім продуктом тогочасного біполярного світу. ”Змішана економіка” та кейнсіанська держава загального добробуту повинні були одночасно відмежувати Західну Європу, з одного боку, від американського ринкового лібералізму, а з іншого – від орієнтованого тільки на державу радянського комунізму. Падіння Берлінської стіни майже цілком змінило характер Європейського Союзу. Ще й дотепер не вирішені проблеми ідентичності, викликані цим переломом. Підтвердженням цього може бути відмова громадян Франції і Нідерландів проголосувати за проект європейської конституції, що стало „притчею во язицех”.

Занепад кейнсіанства на Заході та розвал радянського комунізму більшою чи меншою мірою можна пояснити тими ж тенденціями: інтенсифікацією процесів глобалізації, розвитком світового інформаційного суспільства, згортанням промисловості (і її перенесенням у менш розвинуті країни). Сюди ж можна зарахувати також розвиток нових форм індивідуалізму та споживання. Ці зміни не були тимчасовими, їхній вплив відчутний і нині.

Поняття “європейська соціальна модель” не може похвалитись довгою історією. Його почали вживати на початку вісімдесятих років, а до цього переважно говорили про “соціальну Європу”. Не випадково ця категорія набула поширення саме тоді, коли досягнув розквіту ринково-ліберальний світогляд. Поняття європейської соціальної моделі було складовою частиною спроби підкреслити особливості “європейського утворення” на противагу новій ортодоксальності ринку.

Великі глобальні тенденції мали фундаментальне значення. Проте при цьому вирішальним є розуміння того, що нинішні проблеми європейської соціальної моделі криються не лише в змінах міжнародної ситуації. Деякі з ключових проблем є суто внутрішніми або ж дуже опосередковано пов'язаними зі змінами у світі. До цих ключових проблем належать демографічні зміни, особливо старіння населення і пов'язані з ним проблеми пенсійного фінансування та швидке зниження рівня народжуваності, а також зміни у структурах сім'ї: зараз набагато більше, ніж раніше, неповних сімей, більше жінок і дітей, які живуть у бідності. Нарешті, ключовою проблемою є і високий рівень безробіття, за який частково несуть відповідальність нереформовані ринки праці.

Деякі спостерігачі схильні недооцінювати труднощі, перед якими стоїть нині Європа. Це особливо помітне тоді, коли Європейський Союз чи його 15 членів до розширення в 2004 році порівнюють зі Сполученими Штатами (пор. напр. Rifkin 2004). Згідно з аргументацією окремих авторів, європейці одного разу вже прийняли рішення про стиль свого життя. Отож вони цілком свідомо відмовились від певної частини можливого економічного зростання, щоб мати більше вільного часу для дозвілля, ніж більшість американців. Разом із тим продуктивність праці в деяких країнах Європейського Союзу нічим не поступається Сполученим Штатам. І саме тому, що європейські соціальні системи краще розбудовані, ніж американська, у Європі порівняно зі Сполученими Штатами менше людей, які, незважаючи на наявність роботи, змушені жити в бідності.

Фактичні дослідження однак показують, чому ці уявлення не є переконливими (пор. особливо Sapir 2003).

Середні темпи зростання виробництва в країнах ЄС-15, починаючи з 80-х років, у контексті європейсько-американського порівняння постійно знижувались. Між тим у Сполучених Штатах у цей час не лише спостерігались вищі темпи економічного зростання, а й настав період економічної стабільності. На одну третину це зумовлено нижчим європейським валовим національним доходом на душу населення, що є наслідком більш низької продуктивності праці; на третину – значно коротшим європейським робочим тижнем і, нарешті, ще на третину – більш низькою у Європі квотою працюючих. Жодна з цих причин не є результатом якоїсь специфічної європейської “пристрасті” чи свідомих рішень, але кожна з них ставить під загрозу існування в майбутньому європейської соціальної моделі. У Європейському Союзі сьогодні налічується 20 мільйонів безробітних, 93 мільйони є економічно неактивним населенням. Ці цифри набагато перевищують відповідні показники у Сполучених Штатах. Квота працюючих віком понад 55 років становить у ЄС 40% порівняно з 60% у Сполучених Штатах та 62% в Японії.

Звісно, деякі з цих відмінностей можуть впливати з європейської пристрасті до відпочинку, а також із кращого розподілу часу між сім’єю та роботою, ніж у США. Водночас необхідно зауважити, що в Європі проживає багато людей, серед яких – дуже молоді і ті, вік яких перевищує 55 років, проте вони хочуть працювати, але просто не можуть знайти роботи. Те саме стосується й іммігрантів. Сполучені Штати, навпаки, набагато краще інтегрують іммігрантів у ринок праці, ніж країни ЄС. Безробіття серед іноземців у країнах ЄС-15 у 2000 році майже удвічі перевищувало відповідний рівень серед місцевого населення.

У Сполучених Штатах ці показники майже ідентичні. Розширення Європейського Союзу поставило на порядок денний цілий ряд нових тем, які не мають нічого спільного з так званою європейською “пристрастю до відпочинку”. Воно призвело до збільшення населення Союзу на 20%, тоді як валовий продукт зріс усього на 5%. Це загострює проблеми нерівності та зближення як між державами-членами ЄС, так і всередині окремих європейських країн.

Усе сказане дає достатні підстави для висновку про те, що життєздатність існуючої європейської соціальної моделі протягом останніх років усе більше піддавалась сумніву (Sapir 2003: 97). Саме тому список політичних пріоритетів сьогодні мають очолити більш високі темпи економічного зростання в середньому по ЄС та збільшення кількості робочих місць, оскільки дотеперішнє поєднання низьких темпів зростання та збільшення соціальних витрат просто не може тривати далі.

Європейські варіації

Деякі країни Європейського Союзу досягли набагато кращих показників розвитку, ніж інші. До цієї меншості належать передусім скандинавські країни (включаючи також держави, які не є членами ЄС, – Норвегію та Ісландію), а також Нідерланди, Австрія і Великобританія. Скандинавські країни водночас характеризуються найбільш розвинутими формами європейської соціальної моделі і найвищими квотами працюючих. Потрібно підкреслити, що держави з позитивними темпами економічного розвитку та зі зростанням добробуту водночас є тими країнами, які виявили найбільшу готовність до проведення реформ у соціальній

сфері, пенсійній системі, освіті, на ринку праці, а також у застосуванні інформаційних та комунікаційних технологій.

У континентальній Європі і країнах Середземномор'я картина інша. Німеччина та Італія характеризуються низькими темпами економічного зростання й високим рівнем безробіття. Франції в останні роки притаманні були більш високі темпи зростання економіки, проте рівень безробіття серед молоді та довготривалого безробіття взагалі тут надзвичайно високий. У цих країнах поєднання жорсткого регулювання ринків праці з сильним впливом профспілок призводить зрештою до того, що працівник може почувати себе досить упевнено. І навпаки, безробітним тут не позаздрити. Кількість довготривало безробітних дуже велика, і багато людей влаштовуються на вторинних (нелегальних) ринках праці, які не підлягають жодному державному регулюванню.

Деякі апологети слабких економічних показників Європи стверджували, що фундаментальною проблемою Європейського Союзу нібито є Німеччина. Варто лише викреслити Німеччину з економічних статистичних даних, як Європейський Союз майже зрівняється за показниками зі Сполученими Штатами. Адже добре відомо, чого Німеччині коштувало возз'єднання (Leonard 2005: 71–73). Те, що Німеччина справді стоїть перед дуже важкими завданнями, заперечень не викликає. Ще в середині 2005 року темпи економічного зростання в Німеччині перебували на позначці “нуль”. Нині рівень безробіття перевищує 11 відсотків (у східних федеральних землях він становить цілих 20%).

Дійсно, через те, що Німеччина така велика, усе, що відбувається в німецькій економіці, має велике значення

для решти Європи. Однак теза про те, що лише німецькими проблемами можна пояснити загальну економічну скруту Європи, не витримує ніякої критики. Відсутність робочих місць та низькі темпи економічного зростання – ці фундаментальні проблеми Європи характерні не лише для Німеччини, а й для Франції та Італії, меншою мірою це стосується Іспанії та Греції (а зараз ще і деяких нових країн-членів ЄС). Колишній мотор європейського прогресу – німецько-французька вісь – протягом останніх років перетворився з економічної точки зору на європейське гальмо.

Австрійський учений-економіст Карл Айгінгер порівняв за період від початку 90-х років до сьогоднішнього дня три найуспішніші європейські держави (Данію, Фінляндію і Швецію) з трьома великими невдачами (Німеччиною, Францією, Італією). Крім того, він зіставляє ці обидві категорії країн зі Сполученими Штатами. При цьому виявляється, що соціальні послуги у трьох названих країнах Європи, які демонструють високі успіхи, перевищують відповідні показники у Франції, Німеччині чи Італії й одночасно є більш “наповненими”, ніж у США. Разом із тим ці три провідні європейські держави такі ж конкурентоспроможні й динамічні, як і Сполучені Штати. Їхні темпи зростання за аналізований період цілком відповідали американським. За рівнем зайнятості, який у середньому перевищує 70%, вони поступаються США, але набагато випереджають європейських невдах, у яких цей показник становить лише 61,9%. Державна заборгованість у Данії, Фінляндії та Швеції значно нижча, ніж у США та у трьох великих державах Європи.

На цьому тлі в нинішніх умовах європейська соціальна

модель набуває для нових членів Європейського Союзу лише другорядного значення. Розширення Європейського Союзу до 25 членів ще більше загостило як національну, так і регіональну нерівність усередині Європи. Дохід на душу населення в менш розвинутих країнах становить менше половини середнього по ЄС, а в деяких багатших державах він, навпаки, сягає 140% від середньо-європейського. Деякі з нових країн-членів ЄС, особливо невеликі, плекають надії на майбутнє, орієнтуючись при цьому на Ірландію. Наприклад, Словаччина намагається перетворитися на “тигра” по відношенню до “старої Європи”. Зрештою, Ірландія репрезентує грандіозну європейську історію успіху. І справді, країна може похвалитися довгим періодом високого економічного зростання. З однієї з найбільш розвинуваних держав Європи вона перетворилась на одну з найбагатших.

Необхідно вказати на те, що “європейська соціальна модель серед нових країн-членів Європейського Союзу майже не обговорюється” (Schmögernová 2005). Більшість із них усі зусилля спрямовує на те, щоб реформувати соціальні системи, успадковані від комуністичного минулого. І труднощів їм вистачає. Наприклад, у Словаччині рівень безробіття становить 17%. Різко зросла частка людей, які за рівнем доходу перебувають за межею бідності. Низьким є рівень освіти та охорони здоров'я. У тій же таки Польщі безробіття становило в 2003 році 17,9%, а серед молоді віком до 25 років – узагалі 39,5%.

Та й сама Ірландія демонструє такі високі показники економічної і соціальної нерівності, що з цієї точки зору її можна зарахувати до числа задніх серед країн Європейського Союзу. Водночас майбутнє європейської соціальної моделі

все ж таки є дуже важливим питанням для нових членів ЄС, оскільки у процесі надолужування вони повинні будуть докласти максимум зусиль для здійснення реформи і побудови нових соціальних систем. Навчатися при цьому на кращому європейському досвіді відповідає як їхнім власним інтересам, так і інтересам старіших членів Європейського Союзу.

Політичні суперечки

Серед експертів з питань соціальної держави не вщухає бурхлива дискусія про те, наскільки істотними всередині окремих соціальних систем у Європі є специфічні особливості, які ускладнюють обмін досвідом та взаємне навчання. Гьост Еспінг-Андерсен у своїх працях зокрема стверджує, що в Європі існують три або чотири основні типи капіталізму загального добробуту (Esping-Andersen 1989). До них належать: по-перше, скандинавський тип, який ґрунтується на високому оподаткуванні та широких можливостях зайнятості в країні; по-друге, центрально-європейський тип (Німеччина, Франція), який базується в основному на високому трудовому навантаженні; по-третє, англосаксонський тип, власне “залишкова” форма соціальної системи з низьким податковим навантаженням і цілеспрямованими програмами; четвертим типом поруч із трьома названими вище є середземноморський (Італія, Іспанія, Португалія, Греція), який також характеризується порівняно низьким рівнем податків і значною мірою орієнтований на сімейну підтримку.¹

¹ Першим, хто ідентифікував цей четвертий тип, був Мауріціо Феррера “Le Trappole del Welfare,” Bologna :2 Mulina, 1998.

Еспінг-Андерсен здійняв багато галасу навколо “Трилеми економіки надання послуг”, яку вперше сформулювали Торбен Іверсен та Анне Врен (Iversen / Wren 1998: 507–546). Він стверджує, що ця трилема обмежує можливості пошуку і застосування єдиних політичних рішень для всіх цих різних типів капіталізму загального добробуту. Основна ідея тези про трилему полягає в тому, що в сучасній економіці надання послуг неможливо одночасно досягти виваженого державного бюджету, незначної різниці в доходах населення і високого рівня зайнятості. Уряди можуть з успіхом здійснювати одночасно дві з цих цілей, але аж ніяк не всі три відразу. Різниця між різними типами капіталізму загального добробуту частково пояснюється саме вибором різних комбінацій із цих цілей.

Наприклад, у скандинавських країнах соціальна держава виступає в якості роботодавця, який забезпечує в державному секторі значну кількість робочих місць. За цих обставин оподаткування має бути високим, тенденція до дефіциту бюджету є великою. Англосаксонські країни, зокрема Великобританія та Австралія, створили багато робочих місць у приватному секторі і дотримуються бюджетної дисципліни, проте характеризуються наявністю значного відсотка бідних. У країнах з центральноєвропейським типом – Німеччині та Франції – навпаки, намагаються зменшити нерівність і уникати (принаймні до недавнього часу) дефіциту бюджету. Проте ці держави характеризуються лише незначним зростанням зайнятості.

Але наскільки значною є залежність від обраного шляху розвитку? І чи взагалі існує “трилема економіки надання послуг”? Дослідник з питань соціальної держави Антон Хемерійк та його колеги переконливо показали, що

емпіричні докази цього феномену є “вражаюче хиткими”. Новітня історія Скандинавії наглядно демонструє, що справді можна водночас досягти здорової системи державних фінансів, незначної нерівності та високого рівня зайнятості. З іншого боку, досягнути можна лише однієї з цих трьох цілей. Наприклад, у Німеччині сьогодні спостерігається високий рівень безробіття і дефіцит бюджету, який швидко зростає.

Окрім того, ці “типи” не дуже чітко окреслені. Скандинавські країни дуже різняться одна від одної. Також без особливих пояснень Німеччину і Францію зараховано до спільного типу. Що стосується Великобританії, то про неї кажуть, що вона є лише так званою “залишковою” соціальною державою, хоча рівень оподаткування в ній такий самий, як і в Німеччині. Крім того, у Великобританії найбільш соціалізована в усій Європі система охорони здоров’я (Barusch 2005). З усього цього Антон Хемерік робить висновки, що держави, які найкраще пристосувалися до нових умов, створили “гібридні моделі” на основі окремих досягнень інших країн. Цей аргумент видається мені переконливим. І саме тому я вважаю, що обмін досвідом та взаємне навчання в Європі є цілком можливими.

Лісабон і після нього

На відміну від інших досягнень Європейського Союзу, зокрема таких, як Спільний ринок, спільна валюта та розширення на Схід, європейську соціальну модель лише опосередковано можна назвати породженням Європейського Союзу. Соціальна держава була створена окремими націями для самих себе зовсім без міжнародного співробітництва.

Деякі з країн, що характеризуються найглибше вкоріненними соціальними інститутами, вступили до ЄС порівняно пізно. Зважаючи на великий вплив держав ЄС на власну соціальну політику, можна припустити, що і більшість справжніх змін повинна робитися ними самими.

Доповідей та аналізів щодо того, у який спосіб можна поставити на ноги регіони Європи, що погано функціонують, або ж, кажучи більш загально, стосовно того, як зробити держави ЄС конкурентоспроможними, аж ніяк не бракує. Вони з'явилися задовго до проголошення Лісабонської стратегії ЄС у 2000 році. Щодо заходів, яких необхідно вжити, панує повна однотайність. Знайшлося б мало людей, які б не поставили свого підпису під шістьма вимогами Андре Сапіра. Вони охоплюють, по-перше, динамізацію Спільного ринку, по-друге, посилене інвестування в освіту, по-третє, покращення макроекономічної політики ЄС, по-четверте, реформу політики в галузі конвергенції та реструктуризації, по-п'яте, більш дієве регулювання і, по-шосте, реформу європейського бюджету з меншими видатками на сільське господарство та більшими інвестиціями, орієнтованими на майбутнє (Sapir 2003).

Безперечно, що Європа виграла від Спільного ринку. Так, наприклад, за оцінками експертів, валовий національний продукт у Європейському Союзі в 2002 році був більшим на 1,8% від очікуваного лише завдяки досягнутому прогресу. Проте реалізувати Лісабонську стратегію на практиці виявилось набагато важче. Про колишню заяву перетворити Європу до 2010 року на найбільш конкурентоспроможний регіон світу, економіка якого базуватиметься на знаннях, сьогодні вже ніхто й не згадує. Країни Європейського Союзу повинні були б досягти до вказаної дати середнього

рівня зайнятості в 70%, але на даний момент це видається утопією. У деяких країнах рівень зайнятості все ще становить менше 60% від числа працездатного населення. До них належать, зокрема, Бельгія, Греція, Італія, Угорщина та Польща.

Між Спільним ринком та європейською соціальною моделлю, як констатувало багато оглядачів, існує ряд напружених моментів. Останнім часом ця напруга перенеслась передусім на Директиву Єврокомісії про сферу послуг, яка повинна забезпечити всередині Європи послаблення регулювання у сфері надання послуг та посилення конкуренції. Як підкреслив Фрітц В. Шарпф, ця Директива могла б поширитись навіть на Скандинавію – регіон із найкращим досвідом у Європі, у якому підтримка виборцями скандинавської держави загального добробуту ґрунтується головним чином на тому, що ця держава надає їм універсальні різноманітні соціальні послуги високої якості. А що станеться, коли буде “відкрито” право європейців на конкуренцію для лібералізації цих “ринків”? У такому разі деякі послуги могли б, приміром, пропонуватися з Латвії, і їхня вартість та якість відповідала б тамтешнім критеріям. Отже, могла б з’явитися тенденція до встановлення системи за американським зразком, де різні послуги пропонуються за різною ціною. Виграють від цього ті, хто може дозволити собі послуги найвищої якості (Scharpf 2002).

Директива Єврокомісії про сферу послуг стала предметом однієї з найгостріших дискусій щодо майбутнього “вирівнювання” Європи. Для її прихильників вона є абсолютно невід’ємною складовою частиною зусиль, спрямованих на подолання європейських проблем безробіття та низького рівня зайнятості. За підрахунками, лише в

країнах ЄС-15 Директива сприятиме створенню 600 000 нових робочих місць. Реальні ж цифри можуть виявитись набагато вищими. При цьому розрахунки робляться з урахуванням того, що лише незначна кількість послуг може надаватися з віддалених регіонів. Проте, як показує досвід розвитку аутсорсингу в Азії, застосування нових технологій може внести значні корективи в дані розрахунки. Такі процеси можуть відбуватися і у відносинах між країнами Європейського Союзу. Очевидно, що вони матимуть загалом позитивний вплив на розвиток конкуренції та створення нових робочих місць.

Противники Директиви Єврокомісії про сферу послуг, навпаки, передбачають в основному негативні наслідки від її запровадження. Єврокомісія наголошує, що державні соціальні некомерційні послуги повинні бути захищені в самій основі, проте критиків не задовольняють запропоновані для цього гарантії. Для цих критиків Директива сигналізує зрештою про тріумф ринковоорієнтованої Європи над Європою соціальною, адже в ній ідеться виключно про дерегулювання та конкуренцію, отож постає питання про те, де ж залишилися великі європейські цінності справедливості та солідарності? Чи не створить нова директива просто ще більшу нерівність та економічну нестабільність?

У цьому контексті дебати про європейську соціальну модель є надзвичайно важливими. Хоча про європейську соціальну модель ідеться і в Лісабонській стратегії ЄС, і в доповіді Сапіра, і в інших подібних доповідях та дослідженнях, проте в них не міститься майже нічого конкретного. У всіх цих доповідях відсутнє систематичне обговорення питання про те, як привести запропоновані

ними інновації у відповідність до вимог соціальної справедливості. Можна було б навіть сказати, що саме відсутність такого виміру і є причиною, принаймні частково, того, що рекомендації цих доповідей дотепер так важко впроваджувалися в життя.²

Уроки, які необхідно засвоїти

На фоні всіх цих проблем необхідно визначити, які конкретні висновки були зроблені в Європі за минулі роки щодо поєднання конкурентоспроможності та соціальної справедливості. Звісно, ми повинні з обережністю підходити до розгляду досягнень нинішнього дня, адже вони можуть виявитись невдачами майбутнього. Проте вони є найкращими орієнтирами, які є в нашому розпорядженні. Отже, спробуймо хоча б доволі схематично охарактеризувати і докладніше розглянути їх.

1. Цілком правильним є те, що найбільшого значення надано робочим місцям та економічному зростанню. Високий рівень зайнятості в поєднанні з пристойною мінімальною зарплатою є бажаним із кількох причин. Чим більша частка працюючих, тим більше грошей є в розпорядженні для соціальних інвестицій та соціального захисту. Крім того, робоче місце – найкращий шлях виходу з бідності. Мета Лісабону – досягти рівня зайнятості в 70% від числа працездатних – не є принципово нереальною. Але все залежить від бажання здійснити реформи в тих країнах, де нині цей показник набагато нижчий.

² Лісабонська стратегія нещодавно була доповнена новою соціальною Агендою, розрахованою на 5 років.

Те, чи справді вдасться створити нові робочі місця, залежить, звичайно, від багатьох чинників. Проте не можна вважати випадковим той факт, що всі європейські країни з рівнем зайнятості понад 70% проводять активну політику зайнятості. Така стратегія передбачає цілеспрямоване перенавчання безробітних, а також працівників, яким загрожує безробіття. І в усіх цих країнах активно домагаються того, щоб безробітні зайняли наявні вакансії. Найуспішніші соціальні держави Європи поєднують принцип соціального партнерства з загальним доступом до соціальних послуг, які забезпечують перекваліфікацію, підвищення кваліфікації та допомогу при переїзді на нове місце. Саме це і є реалізацією принципу “Flexicurity”, тобто поєднання гнучкості та захищеності.

Нині на кожному кроці вказують на датський приклад, хоча в деяких оглядачів і виникає запитання, якою мірою він може бути запозичений іншими країнами.³ Проте в багатьох суспільствах з високим рівнем безробіття та й серед багатьох провідних політиків зростає інтерес до таких політичних прикладів. Найкращим підтвердженням цього є розробка програми “Агенда 2010” в Німеччині, хоча реалізовувати подібну політику оновлення, як виявилось,

³ Данія радикально переструктурувала свою політику в дев'яності роки. Зараз там робітники можуть бути звільненими на короткий строк. Сплата одноразової компенсації в таких випадках дуже низька. Проте допомога по безробіттю висока і виплачується протягом чотирьох років. Безробітні, які мали невисоку зарплату, отримують до дев'яноста відсотків останньої. Після певного періоду безробітні зобов'язані пройти курс підвищення кваліфікації чи перенавчання. Це проводиться децентралізованим способом, до нього залучаються як профспілки, так і громадські організації. Безробітні також зобов'язані приймати пропозиції про прийом на роботу чи про підвищення кваліфікації, які їм надають місцеві агентства праці.

досить важко. Певні реформи були впроваджені і у Франції, про яку навіть говорять, що “датська модель” там “увійшла в моду” (Barbier 2005:1).

2. Представники правого крила політичного спектра стверджують, що у світі конкуренції, яка постійно зростає, успішними можуть бути лише економіки з низьким рівнем заробітної плати. Проте емпірична база досліджень свідчить якраз про протилежне. Не існує прямого взаємозв’язку між розміром податків (як частиною валового національного продукту), з одного боку, та економічним зростанням і новими робочими місцями, з іншого. Певна верхня межа, напевно, все ж існує, про що свідчить приклад Швеції, у якій упродовж певного часу були найвищі податки серед усіх промислових країн і яка водночас достатньо відставала за показником доходу на душу населення. Проте важливішим за компетенції держави є питання про те, наскільки ефективно функціонують державні інститути і яку економічну та соціальну політику вони проводять.

3. Гнучкі ринки праці є основною складовою частиною політичних моделей в успішних країнах. Проте це аж ніяк не є копіюванням американського зразка (“найми і звільни”). В епоху швидких технічних змін першочергового значення набуває здатність людей до професійного вдосконалення (employability). З огляду на значення технологічних змін постійне переорієнтування та підвищення кваліфікації стають необхідними навіть там, де працівники залишаються на своїх робочих місцях. Підрахунки показують, що чотири п’ятих технологічного устаткування, яке використовувалося в економіках країн ЄС-15 у період з 1995 по 2005 роки, мало вік, менший за 10 років. І навпаки,

чотири п'ятих працівників здобули професійну освіту понад 10 років тому.

Гнучкість не користується доброю славою, особливо серед певних політичних представників лівих сил. Для них “гнучкість” означає лише те, що інтереси робітників потрібно принести в жертву вимогам капіталістичної конкуренції. Проте вид і способи регулювання ринку праці є такими ж важливими, як і його обсяги. Більшість прав працівників можуть і повинні бути збережені. До них належать право на консультації, участь у прийнятті рішень, регулювання умов праці, закони проти дискримінації та інші. Ірландія пережила період свого феноменального економічного зростання саме в той час, коли в ній були впроваджені відповідні європейські важелі регулювання такого типу (Wickham 2004).

Багато працівників хотіли б мати гнучкий робочий день або можливість неповного робочого дня, щоб поєднати інтереси сім'ї і роботу. Та і в інших сферах повсякденного життя в сучасних суспільствах гнучкість відіграє все важливішу роль. Більшість громадян уже звикла до того, що в житті у них є набагато більший вибір, аніж у попередніх поколінь, включаючи рішення про те, яку роботу, де і коли вони хотіли б виконувати.

4. Широко цитована економіка знань (економіка, створена на засадах знань) є не більше ніж лозунг, позбавлений змісту, її навіть не можна назвати винаходом Лісабонської стратегії. У всякому разі доречніше було б говорити не про економіку знань, а про економіку знань та послуг. У середньому в 15 “старих” державах Європейського Союзу лише 17% працівників зайняті у промисловому виробництві, і ця частка продовжує знижуватися. Або ж, якщо сформулювати

навпаки, понад 80% усього населення Європи отримує свій дохід від праці, що ґрунтується на знаннях, чи від діяльності у сфері послуг.

Повна зайнятість в економіці знань можлива. У деяких європейських економіках, що краще функціонують, цього стану вже досягли.⁴ Але такий розвиток має свою ціну. Понад дві третини робочих місць, створених в економіці знань, вимагають фахових знань. Це так звані “привабливі роботи”, кількість яких продовжує зростати. За період між 1995 та 2004 роками в країнах ЄС-15 частка робочих місць, які вимагають підвищеної кваліфікації, зросла з 20% до 24%.

І навпаки, кількість робочих місць для людей з невисокою кваліфікацією (так звані “погані роботи”) зменшилась із 34% до 25%. У той же час багато працівників змушені і дотепер виконувати таку роботу в магазинах чи супермаркетах, на заправках чи в ресторанах швидкого обслуговування. Мінімальна зарплата не може бути встановлена надто високою, щоб унеможливити ці види зайнятості, тому що цим самим ми водночас скоротили б і кількість висококваліфікованих робочих місць, які з ними пов’язані. Отже, з одного боку, ми повинні намагатись установити такий рівень мінімального заробітку, щоб ніхто з працівників не жив у бідності (*working poor*). А з іншого боку, ми повинні піклуватись про те, щоб люди не були змушені весь час займатись такою роботою.

5. Інвестиції в освіту, розбудова університетів, а також поширення інформаційних та комунікаційних технологій

⁴ Проблеми існують з огляду на зростання кількості людей, які отримують соціальні послуги через хворобу чи непрацездатність. Так, наприклад, у Швеції в 2004 році 6% людей працездатного віку були зареєстровані як хворі або безробітні.

є невід’ємними складниками модернізації європейської соціальної моделі. Яскравим прикладом суспільства, яке стоїть на чолі прогресу в галузі інформаційних та комунікаційних технологій і водночас має сильну державу загального добробуту, є Фінляндія. Як підкреслили Мануель Кастельс і Пекка Гіманен, приклад Фінляндії відкидає тезу про те, що високотехнологічна економіка обов’язково має копіювати модель дерегульованої Силіконової долини в США (Castels/ Himanen 2002). Фінляндія демонструє вищий рівень насиченості інформаційними технологіями, ніж Сполучені Штати. Темпи економічного зростання в ній за період між 1996 та 2001 роками становили в середньому 5,1% на рік. З погляду соціальної справедливості Фінляндія належить до чільної групи промислово розвинутих країн. При цьому в ній високий рівень оподаткування. Зі всього цього Кастельс і Гіманен роблять висновок, що Фінляндія може стати прикладом для інших держав, адже ще якихось три покоління тому вона була дуже бідною аграрною країною.

6. Часто звучать заяви про те, що “наші суспільства стають усе більш нерівними”. Проте з багатьох точок зору це твердження не відповідає дійсності. Наприклад, протягом останніх трьох десятиліть майже скрізь покращилось становище жінок, гомосексуалістів та людей з обмеженими можливостями. Варто зазначити, що це справді так: у багатьох промислових країнах зросла нерівність у доходах, проте є свідчення того, що цей процес уже закінчується. Деяким державам вдалося зберегти вражаючу суспільну рівність, і тут знову пальма першості належить скандинавським країнам.

Ми можемо і повинні плекати цінності рівності та соціальної згуртованості. Щоб цього досягнути, нам не

потрібно всім ставати скандинавами – хоча б тому, що це означало б покладення на себе додаткового тягара – величезного збільшення податків. Проте перевага скандинавських країн щодо незначного рівня розшарування суспільства є не лише результатом перерозподілу через податки та соціальний трансфер (Sapir 2005). Головним чином вона пояснюється переважним інвестуванням у людський потенціал своїх суспільств. Розподіл “ризиків бідності” в Європі прямо корелює з рівнем освіти в чотирьох типах європейських соціальних держав. Скандинавські та континентальні країни у віковій групі від 25 до 64 років характеризуються найвищою часткою людей, які мають щонайменше середню освіту (75% та 67%). В англосаксонських та середземноморських країнах цей відсоток є найменшим (60% та 39% відповідно).

Отже, ми повинні набагато більше інвестувати в ранню освіту дітей та їхнє виховання, оскільки саме в цьому віці формуються здібності. Інвестування у виховання та освіту дітей раннього віку і є ключовим елементом запобігання бідності впродовж усього подальшого життя.

7. Екологічні питання повинні набути набагато більшого значення, ніж у минулому. Найкраще це вдасться здійснити, коли лейтмотивом обговорення майбутнього європейської соціальної моделі стане питання екологічної модернізації, як це уперше започаткували “зелені” в Німеччині. Ідея виникла як свідоме протиставлення тези “граничної межі зростання”, розробленій попередньою генерацією екологічної думки. Екологічна модернізація означає, що повинні відшуковуватися можливі екологічні інновації, які можна було б поєднати з економічним зростанням. До них можуть належати як “зелені” технології,

так і податкове стимулювання споживачів, підприємців та інших інституцій у їх бережливому ставленні до довкілля.

Проте недостатньо, щоб політика щодо довкілля залишалась виключно технологічною чи економічною, вона повинна стати політичною. Як і всі інші реформи, заходи екологічної модернізації зачіпають інтереси багатьох різних груп і навіть цілих націй. Яскравим прикладом цього є труднощі, які виникли при спробі дійти міжнародного консенсусу стосовно Кіотського протоколу.

8. Тема імміграції та інтеграції в Європі стала однією з найгарячіших. Її предмет занадто складний, щоб його можна було докладно розглянути в межах даної статті. До центральних питань належать зокрема такі: чи втрачають безповоротно суспільства в міру того, як вони стають мультикультурними, своє основне відчуття спільності і соціальної солідарності? Чи буде більшість членів суспільства готова схвалювати політику підтримки новоприбулих, які відрізняються в культурному плані від неї? Порівняльні дослідження на цю тему дозволяють зробити припущення, що відповіддю на ці запитання за певних умов буде обережне “так” (Rossi 2003). До них належать, по-перше, вимога того, щоб іммігранти характеризувались різним рівнем освіти, тобто не були виключно людьми без кваліфікації. По-друге, щоб з самого початку їм не надавався повний доступ до соціального забезпечення, і, по-третє, щоб були зроблені конкретні кроки в тому напрямку, щоб іммігранти дотримувались основних культурних норм того суспільства, у яке вони влились.

Поняття “іммігрант” звичайно охоплює широке коло людей. Наприклад, у Великобританії нині живуть вихідці зі 150 країн. Та навіть і між вихідцями з однієї країни

існують великі відмінності, спричинені їхнім етнічним і культурним походженням та рядом інших чинників. Деякі іммігранти або етнічні меншості адаптуються набагато краще, ніж інші. Так, у Великобританії іммігранти першого та другого покоління з Пакистану та Бангладеш у середньому заробляють набагато менше, ніж місцеві жителі. А от вихідці з Індії, навпаки, у середньому заробляють більше за британців.

9. Старіння суспільства потрібно розглядати як неминуче явище, а не лише як ще одну “проблему”. Вирішення проблем у більшості країн залежить від того, чи буде виявлено політичну волю, щоб здійснити необхідні зміни. Ми повинні переконати молодь у тому, щоб вона відклала більше грошей. Основна причина старіння суспільства полягає не в тому, що люди живуть довше. Це справді так, але вирішальним є низький рівень народжуваності. Держава повинна стимулювати народжуваність і стежити за тим, щоб соціальна політика держави відповідала формам державної соціальності, які відповідають вимогам часу.

Не має значення, які заходи використовуватимуться для того, щоб допомогти людям зробити заощадження чи навіть змусити їх до цього. Є лише одна можливість вирішити проблему нефінансування пенсійних зобов'язань. Ми повинні переконати і стимулювати людей старшого віку працювати довше. Ця мета в жодному випадку не є лише негативною. Ми повинні боротися з дискримінацією людей похилого віку, адже нині 55-ти чи навіть 65-річний вік має зовсім інше значення, ніж колись.

10. Продовження оновлення держави та державних служб, які надають некомерційні послуги, для майбутнього європейської соціальної моделі є таким же важливим, як і

попередні моменти. Там, де це доцільно, корисними можуть бути децентралізація та диверсифікація. Цілком очевидно, що між цими цілями та подальшою інтеграцією необхідно дотримуватись збалансованості. Відносини держав Європейського Союзу, які переживають процес передачі влади як угору, так і вниз, є яскравим прикладом (але все-таки тільки прикладом) того, яким неминучим уже сьогодні є управління на багатьох рівнях одночасно. Звичайно, питання про те, чи державні служби, які надають некомерційні послуги, повинні бути приватизовані або передані в руки громадських організацій, продовжує викликати гострі дебати. У всякому разі державні служби, так само як і комерційні організації, повинні працювати, орієнтуючись на потреби тих, для кого вони створені, а за певних умов навіть випереджати їхні потреби.

Деякі політики запропонували кейнсіанські рішення як щодо реформи європейської соціальної моделі, так і стосовно створення робочих місць у Європі. Зокрема голова Соціалістичної партії Франції Франсуа Голлан висловився за зміцнення європейської економічної політики. Для цього необхідно спонукати Європейський центральний банк включити до своїх пріоритетів, крім стабільності цін, ще і створення нових робочих місць. За словами Голлана, в Європі повинні бути стандартизовані податки для підприємств і запущені за рахунок кредитного фінансування великі інфраструктурні програми в галузях транспорту, комунікацій та енергетики на загальноєвропейському рівні.

Але чому спроба, яка зазнала невдачі на національному рівні, раптом повинна виявитись успішною на транснаціональному? Хоча деякі інфраструктурні проекти для

Європи і заслуговують на велику увагу, особливо у сфері інформаційних та комунікаційних технологій, проте їх мета не може полягати виключно у створенні нових робочих місць.

Окрім цієї точки зору, можна почути і протилежну. Проте насправді майбутнє європейської соціальної моделі залежить не від того, яку Європу ми виберемо – “кейнсіанську” чи “дерегульовану англосаксонську”. Дехто стверджує, що на випадок відхилення Європейської конституції вже давно підготовлено “план Б”, а саме “британський план дерегулювання та лібералізації”, який проштовхує Тоні Блер. Але ця підозра, яку висловив, наприклад, французький соціаліст та депутат Європарламенту П’єр Московічі, не має під собою ні політичного, ні аналітичного підґрунтя, адже Блер підписав конституційний договір, як і всі інші європейські глави урядів.

Набагато важливішим є розуміння того, що майбутнє європейської соціальної моделі якраз і полягає в тому, щоб не стати більш “англосаксонською”, на чому наголошують ті, хто вважає Великобританію свого роду моделлю для решти Європи. Звичайно, іншим країнам є чого повчитися у британців. Сьогодні у Великобританії високий рівень зайнятості, вона єдина з країн ЄС-15, яка за останні роки значно збільшила інвестування державних соціальних послуг. Та і в боротьбі з бідністю Великобританія досягла певного прогресу. Проте, незважаючи на це, рівень державних послуг у Великобританії все ще відчутно відстає від найкращих європейських стандартів, а саме британське суспільство попри досягнуті успіхи все ще характеризується високим рівнем економічної та суспільної нерівності.

Принципи спільного оновлення

У минулі роки всі уявлення про соціальне майбутнє Європи базувалися переважно на тезі про три (чи чотири) типи капіталізму загального добробуту. Відмінності такі дійсно існують, але з огляду саме на це Європейський Союз і його члени повинні добиватися в цій та інших сферах більшого зближення. Більшість проблем, із якими сьогодні зіштовхується європейська соціальна модель, стосуються не окремо взятих країн, а є структурно обумовленими, а в еру глобалізації часто чи навіть завжди доводиться робити узагальнюючі висновки, щоб знайти правильні рішення.

Майбутня європейська соціальна модель, хочу на цьому ще раз наголосити, не буде британською моделлю. Не буде вона ні французькою, ні шведською чи датською. Те, що я зараз спробую зобразити, є свого роду ідеальним типом. Це список ознак, які можуть бути реалізовані різними країнами власними способами в процесі оновлення. Оновлена європейська соціальна модель могла б відзначатись такими основними якостями:⁵

- Перенесення акцентів з негативної на позитивну соціальну державність. Коли Вільям Беверідж розробляв свій план для післявоєнної британської держави загального добробуту, то в його уявленні, як і в уявленні тогочасної більшості, соціальна держава була засобом для виправлення негараздів. Зміст його новаторства полягав у тому, щоб подолати “п’ять лих”: неосвіченість, нужду, безпритульність, бездіяльність

⁵ Карл Айгінгер (2005) наводить інший перелік. Я багато чого перейняв із думливих аналізів Айгінгера про соціальне майбутнє Європи.

та хвороби. Насправді ми не повинні забувати про жодне з цих лих, але сьогодні більше намагатися переключитися на позитивні акценти. Іншими словами, ми повинні сприяти освіті, розвивати добробут, активізувати соціальну та економічну значущість, а також здоровий спосіб життя.

- Такі цілі передбачають однаковою мірою стимулювання як обов'язків, так і прав, тому що досягнути їх можна лише за активної участі громадян. Зв'язок добробуту і громадянина відповідає не класичній схемі Т. Маршала, тобто здійснюється не через розширення прав, а шляхом правильного поєднання прав та обов'язків (Marschall 1950). Пасивна допомога по безробіттю в минулому розглядалася майже виключно як право і саме через це виявилась надієвою. Запровадження активної політики на ринку праці демонструє, що працездатні безробітні зобов'язані шукати роботу, якщо вони хочуть отримувати державну допомогу. Для виконання обов'язку застосовуються різного роду санкції.
- Традиційна соціальна держава намагалася перенести ризики з індивіда на державу або суспільство. Безпека визначалася як зменшення або відсутність ризиків. А між тим ризик містить у собі також багато позитивних аспектів. Люди часто змушені йти на ризик, щоб покращити своє життя. Крім того, у середовищі, яке швидко змінюється, дуже важливо, щоб люди були в змозі пристосуватися до цих змін і активно використовувати їх у власних інтересах. Це правило стосується як робітників, так і підприємців. Воно діє також як щодо людей, які ініціюють розлучення чи

інші зміни соціального статусу, так і стосовно економіки. Креативне ставлення до ризиків проте аж ніяк не означає відсутність безпеки. Усвідомлення того, що коли справи підуть кепсько, завжди можна розраховувати на допомогу, часто може бути передумовою готовності людей ризикувати. Це положення видається мені складовою частиною логіки принципу гнучкої безпеки (Flexicurity) у сфері активної політики на ринку праці.

- Оновлена європейська соціальна модель повинна більшою мірою опиратися на систему фінансових зборів. Державні соціальні послуги, які є безкоштовними для їх користувачів, були створені з благородних мотивів. Проте вони наштовхуються на низку труднощів. Оскільки механізмів, щоб якимось чином контролювати попит на них, недостатньо, то багато людей занадто часто починає користуватися ними, що ускладнює загалом надання цих послуг. А збори, навіть там, де вони є порівняно низькими, могли б не тільки допомогти вирішити цю проблему, але й сприяли б виробленню відповідального ставлення користувачів. Принцип зборів – коли вони сплачуються безпосередніми користувачами – вочевидь саме тому відіграватиме все більшу роль у сфері державних соціальних послуг.
- Оновлена європейська соціальна модель повинна бути дебюрократизована. У минулому соціальна держава завжди поводитися зі своїми громадянами як з пасивними вірнопідданими. Колективізм розглядався раніше під зовсім іншим кутом зору. Дебюрократизація означає підтримку інтересів виробників, відстоювання децентралізації та вирішення питань

на місцях. Повчальними прикладами цього є реформи систем охорони здоров'я та освіти, запроваджені у Швеції та Данії на початку дев'яностих років.

У площині конкретних політичних заходів я хотів би запропонувати 13 ознак, які повинні характеризувати оновлену європейську соціальну модель :

1. Прогресивний прибутковий податок продовжує існувати як засіб зменшення нерівності. Дохід після сплати податків у всіх розвинених країнах залишається більш вирівняним, ніж валовий дохід. Ті держави, які встановлюють фіксовану ставку на прибуток, повинні водночас забезпечити, щоб чистий прибуток був прогресивним (шляхом звільнення малозабезпечених верств від сплати податку). Тенденція до використання прогресивних елементів повинна застосовуватись настільки широко, наскільки це можливо, від податків на працю до оподаткування споживання.
2. Відповідальна бюджетна політика є провідним принципом фінансування соціальної держави, хоча в деяких випадках вимагається і гнучкість. Цей принцип має довгострокову дію і стосується, наприклад, здатності передбачити майбутні пенсійні зобов'язання. В оновленій європейській соціальній моделі питома вага податків у структурі валового національного продукту буде високою за міжнародними мірками.
3. Необхідним є застосування активної політики зайнятості, яка б орієнтувалася на збалансоване співвідношення стимулів та зобов'язань. Вони мають бути дієвими щодо працівників старшого віку такою ж мірою, як і для інших вікових груп. Повинні також поєднуватись гнучкість і активна участь держави в

питаннях підвищення кваліфікації та здобуття нової спеціальності. Особлива увага повинна приділятися тому, у який спосіб можна повернути до сфери зайнятості людей, зареєстрованих як непрацевдатні.

4. Створення робочих місць відіграє центральну роль з огляду на можливості як збільшення економічного зростання, так і подолання бідності. Адже найкращим виходом з бідності є пристойне робоче місце з зарплатою, яка перевищує мінімальну.
5. Зайнятість неповний робочий день має активно підтримуватись. Вона є частиною активного пристосування соціальної держави до відносин, у яких зростає значення правильного балансу між роботою та приватним життям. Робота з неповною зайнятістю не дискримінуватиметься, вона повинна забезпечувати працівникові пропорційно ті самі соціальні блага, як і повна зайнятість. Особлива увага буде приділятися недопущенню порушень прав жінок.
6. Підкреслення принципу рівності є тією ланкою, яка об'єднує різні стратегії, бо фундаментальний сенс оновленої європейської моделі полягає саме в поєднанні економічної динаміки та соціальної справедливості. Мобільність розвитку набагато важливіша за те, щоб якомога більше ускладнити життя “багатим”, тому що “багаті” становлять дуже малу групу, а “бідні” – надзвичайно велику. Особлива увага приділяється дитячій бідності. Суспільства, у яких рівень дитячої бідності є незначним, як правило, засвідчують вищий ступінь рівності і в багатьох інших сферах.
7. Застосовуються цілеспрямовані стратегії, щоб подо-

лати вкорінені та довгострокові форми бідності й соціального аутсайдерства. До них, зокрема, можуть належати податкові пільги. Французька стратегія першого найму на роботу, а також скасування податку на працю в Нідерландах та Бельгії були запроваджені лише зовсім недавно. Усі ці три інструменти дуже нагадують заходи, які раніше вже застосовувалися в Сполучених Штатах та Великобританії.

8. Особлива увага приділяється тим, хто працює у сфері обслуговування і має низьку кваліфікацію та низький заробіток, щоб, наскільки це можливо, гарантувати і названим групам можливість піднятися вгору. Це вимагає не лише державних гарантій підвищення кваліфікації, але і співпраці з роботодавцями, щоб там, де можливо, підняти престиж робочих місць. Навчання впродовж усього життя вже не є пустою фразою, воно стає дійсністю.
9. Проводяться цілеспрямовані заходи для покращення інтеграції етнічних меншин та іммігрантів. Це передбачає створення для цієї групи збалансованого комплексу відповідних прав та обов'язків. До обов'язків належать вивчення мови, а також прийняття основних цінностей країни перебування.
10. Пропорція відрахувань на соціальні потреби має бути такою, щоб якомога менше багатих громадян уникали соціальних виплат.
11. Держава виділяє менше коштів для старшого покоління і більше для молодшого. При цьому особлива увага приділяється піклуванню про дітей, освіті в ранньому дитячому віці та стимулюванню до створення сім'ї.

12. Інвестиції в науку, технології та вищу освіту є вирішальними чинниками для розвитку промисловості, а також для створення нових робочих місць.
13. Усяка політика оцінюється з погляду її екологічного впливу. Усі держави розглядають свої підписи в рамках Кіотського протоколу як обов'язкові до виконання. Держави-члени Європейського Союзу беруть активну участь у коротко- та довгострокових програмах Єврокомісії. Прикладом цього є заходи, які зобов'язують хімічні підприємства підтвердити неотруйність своїх продуктів, перш ніж вони з'являться на ринку. Іншим прикладом довгострокових проектів є план повного переходу на водневу економіку до 2050 року.

Організована за такими принципами оновлена європейська соціальна модель радикально відрізнятиметься від “американської моделі”, тому що (пор.також Aiginger 2005: 114):

- Хоча кошти соціальної держави зменшаться і будуть запроваджені нові види оплати за державні послуги, проте соціальна система і надалі гарантуватиме широкий захист від соціальних і економічних ризиків, а також захист у галузі охорони здоров'я. Рівень оподаткування є високим порівняно з міжнародним.
- Радіус активної дії уряду та держави залишається великим. Ці дії проте будуть більшою мірою, ніж раніше, спрямовані на інвестиції в людські ресурси. Тому оновлену соціальну модель можна точніше визначити як “соціальну інвестиційну державу”.
- Державна політика загального добробуту визначається більшою спрямованістю на рівність, ніж у США.

- Солідарність усередині суспільства активно плететься за допомогою заходів, які роблять соціальну державу привабливою і для багатих верств населення.
- “Соціальні партнери” відіграють ключову роль при визначенні розміру доходу та інших умов праці.
- Екологічні цілі та засоби є центральними складовими частинами політичної стратегії.
- Оновлена за цими орієнтирами європейська соціальна модель показує Європі, яка включає і нові держави-члени ЄС, реальний шлях просування вперед. Зрозуміло, що в деяких країнах на шляху до реалізації цього проекту постає цілий ряд практичних і політичних бар’єрів. Навіть там, де вирішення проблем може бути універсальним, залишаються можливості реалізації найкращого досвіду (best practice). Наприклад, як країни з високим рівнем соціальної нерівності та дитячої бідності (зокрема Греція, Ірландія, Португалія і Великобританія) можуть справді радикальним способом їх подолати? Далі, підйом правоекстремістських популістських течій та ворожість громадськості можуть стати на заваді тому, щоб установилася така форма імміграції, якої справді потребує Європа для покращення своїх економічних показників. Навіть такі країни, як Данія чи Нідерланди, що вже сьогодні найближче підійшли до втілення оновленої європейської соціальної моделі, стали жертвою подібних популістських впливів. До цього необхідно додати і той факт, що політична ситуація у світі напрочуд швидко змінюється внаслідок зростання впливу Китаю та Індії, а також появи на світових ринках нових дійових осіб.

Саме тому не в останню чергу страхи, пов'язані з імміграцією та міжнародною конкуренцією, і спонукали більшість громадян Франції та Нідерландів до того, щоб відхилити Європейський конституційний договір на своїх національних референдумах.

Стурбованість громадян, чесна і нечесна конкуренція

Як засіб виявлення громадської думки референдуми є явно ненадійними. Майже завжди при таких опитуваннях ідеться про щось більше і щось інше, ніж те питання, на яке треба справді дати відповідь. У цьому плані, щодо Європейської конституції, референдуми аж надто відрізнялися від усіх попередніх. Це дуже незвично, щоб референдум проводився з приводу такого великого і комплексного тексту, яким є конституційний договір. Тому нікого не здивувало те, що після “ні”, висловленого французами і голландцями, з'явилась велика кількість інтерпретаторів результатів референдумів, які трактували їх кожний на свій лад.

Більш надійним джерелом виявлення громадської думки є опитування. Як відомо, теми, що найбільше збентежили виборців у Франції та Нідерландах, не належали до конституційно-правових. Понад 75% усіх французьких виборців і навіть 66% серед тих із них, хто проголосував проти, визнали необхідність запровадження Європейської конституції. Переважна більшість побоювань стосувалася соціальних та економічних питань. Особливого поширення побоювання з приводу соціального забезпечення та інших аспектів функціонування держави загального добробуту,

які визначають європейську соціальну модель, набули у Франції.

Отже, хід референдумів незримо супроводжувала тінь “польського бляхаря”, який уже давно став приказкою. Стурбованість із приводу нечесної податкової конкуренції з боку нових країн-членів та “соціального демпінгу” висловлювала не тільки широка громадськість, але й політична еліта. Саме ця стурбованість і лежить в основі закликів до гармонізації податків для підприємств та побоювань перед Директивою Єврокомісії про сферу послуг.

Одна з вирішальних ліній розлому, які спостерігаються в Європі, пролягла між двома групами людей. По один бік перебувають люди, що вміють використовувати можливості, які перед ними відкриває суспільство знань і пов’язаний із ним відкритий космополітичний світ. По другий бік стоять ті, для кого ці можливості залишаються закритими і хто не знає, як себе знайти в цьому світі, чи навіть вороже його сприймає. Побоювання цього разу знову ж таки тісно пов’язані з острахом перед імміграцією та втратою національної ідентичності в глобалізованому світі. Саме цим і можна пояснити той факт, що Нідерланди, які в цілому є економічно успішною країною протягом останніх років, сказали “ні” на конституційному референдумі.

Проте необхідно розрізняти обґрунтовані і необґрунтовані побоювання. Якою мірою життєвому стандарту в багатших країнах Європейського Союзу загрожує “соціальний демпінг” бідніших країн? Чи не потрапимо ми через це всередині Європейського Союзу у спіралевидний рух униз до ще більшого збідніння? До цих питань додається порівняно нове, але споріднене з ними питання про аутсорсинг послуг у бідніші країни, де працівники отримують

набагато меншу зарплату, ніж на Заході, хоча для Європи воно поки що не настільки актуальне, як для США.

Побоювання соціального та економічного спіралевидного руху вниз унаслідок розширення Європейського Союзу видається безпідставним. Подібні страхи існували і раніше щодо двох різних ситуацій. Перша з них стосувалася глобальної конкуренції в цілому, яка ставала все інтенсивнішою, а друга хвиля страху виникла в контексті початкового етапу розширення Європейського Союзу, який закінчився вступом до нього середземноморських країн. Багаторазово висловлена стурбованість із приводу того, що глобалізація економіки призведе до занепаду європейських соціальних держав, виявилась практично повністю безпідставною. Рівень оподаткування буквально в усіх промислових країнах залишився стабільним у пропорційному відношенні до валового національного продукту. Крім того, він ніде, за винятком деяких країн, зокрема таких, як Великобританія, не зростав. Усе це знову підтверджує сформульовану раніше тезу про те, що деякі з найважливіших проблем, які сьогодні повинна вирішити європейська соціальна модель, мають не зовнішнє походження, а спричинені внутрішніми відносинами всередині самих європейських суспільств.

Дослідження економічних наслідків вступу до Європейського Союзу Іспанії, Португалії та Греції показують, що багатші країни-члени ЄС від цього швидше виграли. Та і в самих цих трьох країнах не відбулося жодного скорочення державних соціальних програм. Якраз навпаки, соціальні системи всіх трьох названих країн відзначаються сильною розбудовою за останні два десятиліття (Gullen/Matsaganis 2000). На момент їхнього вступу більшість аналітиків

вважали, що багаті держави стануть ще багатшими, а новачки, відповідно, ще біднішими. Цей сценарій аж ніяк не справдився, хоча між країнами і дотепер продовжує існувати значна різниця в рівнях добробуту. Європейський Союз спрацював як “конвергентна машина” (Tsoukalis 2005: 55).

Звичайно ж, можна аргументовано говорити про те, що держави, які стали членами ЄС унаслідок останнього розширення, є порівняно біднішими і сповідували більш агресивну податкову політику, ніж попередні новачки. Проте різниця між ними є не настільки великою, як різниця між розвинутими та бідними країнами у глобальному порівнянні.

Деякі побоювання стосовно Директиви Єврокомісії про сферу послуг повинні сприйматися серйозно, оскільки Директива може прямо загрожувати інтеграції державних послуг. Проте в цілому можна сказати, що надходження капітальних інвестицій сприятиме швидкому розвитку нових країн-членів ЄС, що, у свою чергу, має позитивно вплинути і на заможні держави.

Те, чого вдасться досягнути через гармонізацію оподаткування підприємств, видається напрочуд нереальним, навіть якби це і було бажаним. Іншим завданням є більша гармонізація стандартів трудового права в Європі. Але наскільки високою є ймовірність того, що цієї гармонізації вдасться досягти? Максимально досяжною метою був би, напевно, комплекс мінімальних приписів, які були б прийнятними для всіх держав-членів ЄС. Діалог між соціальними партнерами на європейському рівні міг би дозволити досягти мінімального консенсусу. При цьому треба мати на увазі, що профспілки зазвичай відстоюють інтереси

працівників, а не безробітних, тоді як спілки підприємців, як правило, говорять від імені великих підприємств, а не малих (Bean 1998).

Аутсорсинг

Яка постає картина внаслідок зростання значення промислових держав, спричиненого дією феномену аутсорсингу, який, як здається, нестримно набирає хід? Те, що переробна промисловість у країнах ЄС за останні три десятиліття значно зменшилась, частково пояснюється тим, що підприємства перемістили своє виробництво за кордон. Проте основною причиною скорочення робочих місць у промисловості є технологічні зміни. Найбільш болюче цей процес зачепив такі малозахищені групи населення, як кваліфікованих робітників і – значно більшою мірою – некваліфікованих (Bean 1998).

Нові форми аутсорсингу функціонують зовсім інакше. Вони стосуються саме сектора економіки, від якого сьогодні повністю залежать промислові суспільства, коли йдеться про створення нових робочих місць у гігантській сфері надання послуг. Потрібно зауважити, що новий аутсорсинг зачіпає швидше заможних, аніж людей, що перебувають унизу соціоекономічної драбини. Наприклад, такі фахівці, як, скажімо, лікарі, бухгалтери чи журналісти, раніше не мали потреби боятися того, що їхні робочі місця можуть перекочувати за кордон. Водночас внаслідок відкритої світової торгівлі та вдосконалених технологій виробництва вони могли споживати кращі товари (Amiti /Wie 2005).

Опитування показують, що саме ці групи населення були в США найактивнішими прихильниками принципу вільної торгівлі. Зі зростанням аутсорсингу ситуація однак

змінилася. Серед американців з річним доходом понад 100 000 доларів прихильниками вільної торгівлі в 1999 році було 57%, тоді як у 2004 році ця частка зменшилась до 28%.

Реакції на зростання міжнародного аутсорсингу дуже різняться між собою. Засоби масової інформації США переповнені стурбованими доповідями та репортажами. Так, наприклад, у серпні 2005 року черговий номер журналу “Fortune” відкривався передовицею під заголовком “Чи не відстане Америка? Найбільший страх нації” (Fortune 8.8.2005). Журналіст “Нью-Йорк Таймс” Томас Фрідман висунув тезу, що у 2000 році ми вступили в нову еру. І це пояснюється не стільки самою зміною тисячоліть, скільки тим фактом, “що світ став плоским”, а саме “таким плоским, як екран, завдяки чому керівник підприємства може провести зустріч з представниками своєї глобальної мережі постачальників” (Friedman 2005:7). Те, що Фрідман називає “глобалізація 3.0”, є доступним, унаслідок радикального здешевлення й поширення інформаційних та комунікаційних технологій, групам осіб або навіть окремим особам по всьому світу, а не тільки виключно великим підприємствам, як це було раніше.

Проте аналітики-науковці більш тверезі у своїх оцінках. Виміряти справжні розміри аутсорсингу дуже важко, адже надійних статистичних досліджень не проводив ні уряд Сполучених Штатів, ні будь-яка інша розвинута країна. За даними дослідницького центру “Forester Research”, протягом наступних 15 років у країнах ЄС-15 під загрозою опиняться 2% робочих місць (унаслідок мовного чинника багато з них у Великобританії, Kirkegaard 2005: 6).

З глобальної точки зору аутсорсинг однозначно покращує економічний стан. Проте він може принести користь

і передовим багатим економікам, навіть якщо призведе до втрати певної кількості робочих місць. Адже аутсорсинг підвищує економічну ефективність. За оцінками дослідження, проведеного консультативним центром “Мак Кінсі”, американська економіка отримує на кожний долар переміщеного в Індію виробництва послуг 1,14 долара прибутку. А Німеччина, навпаки, на кожному євро такого переміщеного втрачає 0,20 євро. Ця різниця тільки підтверджує висунуту раніше тезу про те, що все залежить від конкретних умов на різних ринках праці. Звільнені робітники в Сполучених Штатах можуть просто набагато швидше знайти нову роботу. Виходячи з цього, аутсорсинг виступає ще одним дуже важливим додатковим аргументом про необхідність реформ ринків праці у країнах Європейського Союзу (Кігкегаард 2005: 1).

Деякі європейці, до числа яких увійшла б, напевно, і більшість тих, хто проголосував проти Європейської конституції, вибрали б для себе сонну Європу, відгороджену від зовнішнього світу з усіма його проблемами. Ми ще почуємо заклики про повернення до протекціонізму, вже нині, наприклад, вони лунають у Сполучених Штатах. Протекціонізм і популізм мають тенденцію виступати одночасно. У формі своєї спільної аграрної політики Європейський Союз уже сьогодні практикує протекціонізм, який не приносить користі громадянам Європи й одночасно створює величезні проблеми для бідних країн. Спільна аграрна політика Європейського Союзу в середньостроковій перспективі потребує реформування. Усякому заклику до будь-якого іншого виду протекціонізму необхідно чітко й однозначно давати відсіч, незважаючи на те, що про це говорять популістські політики.

Повернення до протекціонізму в центральних секторах економіки насправді є малоймовірним. Уведення довгострокового нового ввізного мита мало б відбуватись через переговори у Світовій організації торгівлі. Європі довелось би здійснити значні виплати штрафних санкцій. Імпорт подорожчав би, а експорт у регіони, які б постраждали внаслідок європейського мита, значно б скоротився. Крім того, експорт послуг не так легко блокувати. Таким чином, у Європейського Союзу насправді немає альтернативи участі в діяльності глобальних ринків. Усі майбутні реформи європейської соціальної моделі повинні, з одного боку, віддзеркалювати цю орієнтацію, а з іншого – підсилювати її.

Знову і знову звучить питання про те, чи може Європа дозволити собі свою соціальну модель. Але, мабуть, ми повинні переформулювати це питання і з'ясувати, чи може Європа дозволити собі відмовитися від своєї соціальної моделі. Ступінь нерівності, який панує у Сполучених Штатах, може створити в майбутньому проблеми для Америки. Наприклад, це справді так, що в США найкращі у світі університети, проте в США і найвищий рівень неграмотних серед усіх промислових держав. За результатами міжнародного порівняльного ПІЗА-дослідження з читацької компетенції, у групі 15-літніх США посіли лише 24 місце серед 29 країн. Те саме 24 місце американські підлітки посіли і за результатами дослідження здатності вирішувати проблеми. В епоху, коли глобалізується і сама економіка знань, цілком може статися так, що реформована європейська соціальна модель перевершить американську.

Теорія і практика

Закликати до реформ європейської соціальної моделі – це одна справа. Реалізувати ці реформи – зовсім інша. Сподіваюся, мені вдалося показати, що ми знаємо доволі точно, що потрібно робити. Європейська проблема полягає в тому, щоб зібратися з духом і справді зробити необхідне. Ми можемо багато чого навчитися у кращих країн у Європі, проте оновлення має стати довготривалим процесом у всіх європейських державах. За винятком Великобританії, усі країни, які досягли істотних успіхів у реформуванні, є малими. Отож воно справді так, що реалізувати процес оновлення в малих країнах набагато легше. Проте їхні малі розміри роблять їх одночасно і набагато вразливішими.

Радикальні реформи майже повсюди були наслідком попередніх кризових ситуацій. Вони неминуче є болісними, і часто доводиться йти на значні короткострокові соціальні та економічні затрати, щоб досягнути довгострокових цілей. Темп реформам у Європі задали скандинавські країни, але це відбулося після того, як у вісімдесяти та дев'яності роки вони пройшли через ряд серйозних економічних потрясінь. Політика реформ у Великобританії почалась після довгого періоду економічної хвороби. Оновлення було започатковане урядом Маргарет Тетчер, якому було байдуже до сфери соціального обслуговування і який у цілому розглядав саму соціальну державу як щось непридатне. Реформи Тетчер були здійснені для того, щоб динамізувати ринок праці і поставити профспілки в жорсткі рамки. Але нічого не було зроблено для того, щоб обмежити економічну нерівність, яка упродовж вісімдесятих років стала характерною ознакою британського суспільства і

яка, незважаючи на всі зусилля лейбористського уряду, з 1997 року і дотепер продовжує нею залишатися.

Зміни в Австрії та Нідерландах відбулися в більш прийнятний спосіб і не завдали такої побічної шкоди, як тетчеризм. Проте і в них оновлення відбулося лише після досить довгого періоду відносного економічного занепаду, який зрештою набрав кризових ознак.

Основне питання стосовно найближчого майбутнього звучить так: чи усвідомлення кризового стану в Німеччині, Франції та Італії стало настільки сильним, що воно вже може подолати опір інтересів збереження статусу кво? Адже дотепер у цих країнах ні урядам правих, ні урядам лівих так і не вдалося провести далекосяжних реформ. Через це там нині існують соціальні системи, які вони не в змозі будуть утримувати. До цього слід додати високий рівень безробіття та неповної зайнятості. Ці проблеми стають усе актуальнішими, і цілком можливо, що вже незабаром у Німеччині, Франції та Італії з'являться більш радикальні та налаштовані на реформи уряди.

Чого можна досягти на рівні Європейського Союзу? Історія спроб Єврокомісії здійснити реформи в тих галузях, у яких вона не має прямих компетенцій, налаштовує на мінорний лад. Так званий Метод відкритої координації був запроваджений у 1997 році як складова частина Європейської стратегії зайнятості. Пізніше він мав поширитися і на Лісабонську стратегію. “Метод відкритої координації” полягає головним чином у досягненні проміжних цілей, які проте не є обов'язковими для держав-учасниць.

Дуже обережно висловлюючись, дійовість цього методу можна назвати лише посередньою. Основні принципи Лісабонської стратегії і нині такі ж актуальні, як і п'ять

років тому, коли їх проголошували. Проте готовність прийняття зазначених принципів була значно вищою в тих країнах, які й раніше рухалися в цьому напрямку. А деякі з найвпливовіших країн, включаючи Німеччину, Францію та Італію, у цілому їх просто проігнорували. Наприклад, проголошена федеральним канцлером Герхардом Шрьодером “Агенда 2010” жодним словом не згадує Лісабонської стратегії. Німеччина та Франція навіть свідомо обрали конфліктний курс щодо Єврокомісії, коли вони перевищили критерії заборгованості згідно з Пактом про стабільність і зростання.

Отже, можна з упевненістю констатувати, що Лісабонська стратегія “не дала ні справжнього поштовху до завершення створення Спільного ринку, ні значних реформ ринку праці” (Sapir 2005: 13). Що ж потрібно робити тепер? Дехто пропонує висунути як першочергове завдання завершення створення Спільного ринку. Це призвело б до перенесення вектора в напрямку здійснення реформ ринку праці та соціальної держави в тих країнах, які цього найбільше потребують.

Проте просування в цьому напрямку тільки б загостило конфлікти, які розгорнулися навколо Директиви Єврокомісії про сферу послуг. А вона і є якраз вирішальною як у плані виконання Лісабонської стратегії, так і завершення створення Спільного ринку. У березні 2005 року Європейська Рада відхилила проект директиви, яку Єврокомісія розробила рік тому. Можливо, шлях уперед полягає в знятті блокади з цього питання. Саме з названого приводу виключно важливою була б дискусія в європейському масштабі про майбутнє європейської соціальної моделі, у якій безпосередню участь узяли б провідні політики Європи.

Підсумок: найкращий з усіх світів?

Європа, приклад з якої міг би брати весь світ, повинна була б мати...

- рівень забезпеченості інформаційними та комунікаційними технологіями, як у Фінляндії;
- продуктивність виробництва, як у Німеччині;
- суспільну рівність, як у Швеції;
- рівень зайнятості, як у Данії;
- темпи економічного зростання, як в Ірландії;
- рівень охорони здоров'я, як у Франції;
- рівень валового національного продукту на душу населення, як у Люксембурзі;
- рівень освіти, як у Норвегії (яка проте не є членом ЄС);
- дух космополітизму, як у Великобританії;
- і погоду, як в Іспанії.

Спочатку я розглядав цей перелік як чисту сатиру. Проте, можливо, ми – за винятком іспанського клімату – і повинні прагнути до досягнення цих високих цілей.

Бібліографія

Aiginger, Karl (2005) Towards a New European Model of a Reformed Welfare State, United Nations Economic Survey of Europe, No.1., S. 114.

Amiti, Mary und Shang-Jin Wei (2005) Fears of Service Outsourcing, in: Economic Policy, April.

Barbier, Jean-Claude (2005) Apprendre vraiment du Danemark? In: Connaissance de l'emploi, Nr. 18, S. 1.

Barysch, Katinka (2005) Liberal versus Social Europe, Centre for European Reform Bulletin, August/September.

Bean, Charles u.a. (1998) Social Europe: One for All? London: Centre for Economic Policy Research.

Castells, Manuel und Pekka Himanen (2002) The Information Society and the Welfare State: The Finnish Model, Oxford: Oxford University Press.

Diamantopoulou, Anna (2003) The European Social Model – Myth or Reality? Speech at Labour Party Conference, 29.9.

Esping-Andersen, Gøsta (1989) The Three Worlds of Welfare Capitalism, Cambridge: Polity Press.

Europäische Kommission (2005) Communication on the Social Agenda, Brüssel, 9. Februar.

Ferrara, Maurizio (1998) Le Trappole del Welfare, Bologna: Il Mulino. *Fortune* vom 8.8.2005 “America isn't ready”

Friedman, Thomas (2005) The World is Flat, New York: Allen Lane, S. 7.

Glatzer, Miguel und Dietrich Rueschemeyer (2005) Globalization and the Future of the Welfare State, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Gullen Ana M. und Manos Matsaganis (2000) Testing the “Social Dumping” Hypothesis in Southern Europe, in: *Journal of European Social Policy* 10.

Habermas, Jürgen und Jacques Derrida (2005) February 15, or, What Binds Europeans Together, in: Daniel Levy u.a. Old Europe, New Europe, Core Europe. Transatlantic Relations After the Iraq War. Verso.

- Iversen, Torben und Anne Wren (1998) Equality, Employment and Budgetary Constraint: The Trilemma of the Service Economy, in: *World Politics* 50, S.507-546.
- Kirkegaard, J.F. (2005) Outsourcing and Offshoring, Institute for International Economics, Working Paper Series, März, S. 1-6.
- Leonard, Karl (2005) Why Europe Will Run the 21st Century, London: Fourth Estate, S. 71-73.
- Marshall, T.H. (1950) Citizenship and Social Class, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rifkin, Jeremy (2004) The European Dream, New York: Tarcher Penguin.
- Rossi, Nicola (2003) Managed Diversity, in: Anthony Giddens (Hrsg.), The Progressive Manifesto, Cambridge: Polity Press and Polity Network.
- Sapir, André (2005) Globalisation and the Reform of European Social Models, Hintergrundpapier für die ECOFIN-Sitzung vom 9. September, Manchester, S.13. Siehe auch <http://www.bruegel.org>.
- Sapir, André u.a. (2003) An Agenda for a Growing Europe, Brüssel: Europäische Kommission, Juli.
- Scharpf, Fritz W. (2002) The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity, Köln: Max-Planck-Institut Working Paper.
- Schmögnerová, Brigita (2005) The European Social Model, European Economic and Social Committee, Brussels.
- Tsoukalis, Loukas (2005) What Kind of Europe? Oxford: Oxford University Press, S. 55.
- Vaughan-Whitehead, Daniel (2003) EU Enlargement versus Social Europe?, London: Elgar.
- Wickham, James (2004) The End of the European Social Model Before it Began? Dublin: Irish Congress of Trade Unions.

Ентоні Гідденс

Майбутнє європейської соціальної моделі

Підписано до друку 24.11.2006 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний.